

Sztuka wobec ocieplenia klimatu

OCIEPLENIE KLIMATU

W XXI wieku następują zmiany w przyrodzie, które wpływają na zmiany zachowania całych ludzkich populacji. Polska, położona na równinie przebiegającej równoleżnikowo w zachodniej części Eurazji, jest szczególnie narażona na skutki tych zmian. Ocieplenie klimatu, które w Europie Środkowej wykazuje wzrost temperatury w ostatnich 30 latach silniejszy niż w innych częściach świata [Admin 2013], pociąga za sobą w naszym rejonie silne ruchy migracyjne. Zmiany klimatu i związane z tym procesy migracyjne były w przeszłości silnie skorelowane z utratą i odzyskiwaniem przez Polskę niepodległości [Rylke 2017]. Ostatnie okresy ochłodzenia przypadły na lata międzywojnia i lata 80. XX wieku, kiedy tę podmiotowość odzyskiwaliśmy. Od początku XXI wieku trwa niespotykany wzrost temperatury skutkujący wyjątkowo silnymi ruchami migracyjnymi. Polskę opuściło, jadąc w kierunku zachodnim, niemal 2 500 000 osób, podobna liczba ludzi przybyła

do Polski z kierunku wschodniego. Było to, podobnie jak wcześniej, powiązane z częściową utratą w 2004 roku niepodległości przez wstąpienie Polski do Unii Europejskiej.

GLOBALIZM

W poprzednich okresach ocieplenia, mimo przepływu ludzi ze wschodu ku zachodowi i związanych z tym zmian politycznych, Polska utrzymywała tożsamość w wyniku przebiegających w odwrotnym kierunku, z zachodu ku wschodowi, oddziaływań kulturowych, równoważących zmiany wywoływane przez przepływy migracyjne. Dzisiaj sytuacja uległa zmianie. Utraciły znaczenie tradycyjne centra kulturowe zlokalizowane w zachodniej Europie. Wcześniejsze okresy ocieplenia, które obejmowały Eurazję, miały lokalny charakter, obecne ocieplenie ma wymiar globalny. Także dzisiejsze centra kulturowe leżą poza Europą, przede wszystkim w USA. 80 proc. filmów uznanych za najlepsze w latach

2010–2015 to produkcje i współprodukcje amerykańskie. Podobnie jest z najlepszymi serialami telewizyjnymi (70 proc.), najpopularniejszymi zespołami muzycznymi (75 proc.), wreszcie z najlepszymi uniwersytetami – 80 proc. to uniwersytety amerykańskie [Rylke 2017]. Wszystkie opisane zjawiska nie dotyczą tylko naszego miejsca w Europie, ale przybrały wymiar globalny. Omówione zmiany klimatyczne i kulturowe występują w synergii i wpływają na zmianę środowiska życia człowieka.

REAKCJA SZTUKI NA SKUTKI GLOBALIZMU I ZMIAN KLIMATYCZNYCH

Sztuka, która nam towarzyszy od początku naszego człowieczeństwa, zawsze służyła budowie lepszego w naszych oczach środowiska. Na wyzwania, wywołane zmianami środowiska, zawsze reagowała najwcześniej i w sposób wyraźnie ukierunkowany. Jeżeli wyróżnimy priorytety sztuki po rewolucji przemysłowej, dostrzeżemy, że pod koniec romantyzmu zadaniem sztuki było poznanie świata i odwzorowanie istniejącej w nim rzeczywistości – czy to przez architektoniczny eklektyzm, odtworzenie naturalnych form przyrody w parkach krajobrazowych, czy przez realizm w malarstwie i rzeźbie. W modernizmie priorytetem było stworzenie nowego, zmienionego przez rozwój przemysłu świata i jego cywilizacyjnej rzeczywistości przez budowę form abstrakcyjnych, kreujących nowy jego kształt.

Od połowy XX wieku sztuka przyjęła nowe priorytety, odpowiadając na wyzwania związane z globalizmem i będące efektem ocieplenia klimatu, a wcześniej wojny i procesów masowego wykorzenienia ludzi z ich lokalności. Zadaniem sztuki przestało być dekorowanie miejsca naszego pobytu, teraz miała nam towarzyszyć w chwili porzucenia tego miejsca lub niezależnie od niego. Podmiotem naszego zainteresowania

przestało więc być dzieło, a zaczął nim być artysta. Obok sztuk zakorzenionych, takich jak architektura, architektura krajobrazu, malarstwo i rzeźba, zaczęły się kształtować bardziej labilne i mobilne sztuki środowiskowe, procesualne i konceptualne. Sztuki środowiskowe [Rylke 2011], m.in.: *nature art, art in nature, site-specific art, crop art, plus morel, social sculpture, land art, eco-art, ecological art, earth art, ecoventions, agit prop, earthworks, green activism, ecoart-tech, slow food, acoustic ecology, bio-art, docementary projects*, stawały się w Europie, a następnie w sztuce globalnej niemal wyłącznie miejscami kotwiczonymi chwilowo, zgodnie ze słowami Cypriana Kamila Norwida z wiersza *Pielgrzym*:

*Przecież i ja ziemi tyle mam,
Ile jej stopa ma pokrywa,
Dopóki idę!...*

Sztuki środowiskowe, podobnie jak ogrody pokazowe i sztuki procesualne, funkcjonowały w przekazie ustnym oraz dokumentacji i nie pozostawiały (poza sztuką tatuażu i piercingu) trwalszych, materialnych śladów. Sztuki konkretne, np. architektura i rzeźba, także zaczęły wyrażać się w formach materialnie mniej trwałych, takich jak instalacje artystyczne przeważnie likwidowane po czasowej ekspozycji. Te sztuki w obiegu społecznym wykorzystywały też nowe, pozamuzealne narzędzia komunikacji, m.in. sztuka poczty, sztuka ulicy, sztuki medialne. W XXI wieku kanałami informacji o sztuce są przede wszystkim globalne sieci cyfrowe. Od lat 60. XX wieku rozwój sztuk środowiskowych, procesualnych i konceptualnych następował równoległe w Polsce [Rylke 2014].

INSTYTUCJONALIZACJA NOWYCH FORM SZTUKI W POLSCE

Nowe formy sztuki kształtowały się w Polsce poza głównym nurtem oficjalnej kultury

♦ MICHAŁ ZAJĄCZKOWSKI, FUNT PATAGOŃSKI
Z 1958 ROKU O WARTOŚCI BRAKU 100 ŻŁOTYCH NA
WYSTAWIE SENSIBILISTÓW W WARSZAWSKIEJ GALERII
DZIAŁAŃ. FOT. J. RYLKE, 2017

♦ KINGA ZAGAJEWSKA, MIGOTY, INSTALACJA NA PŁYCIŹNIE WARTY. MIĘDZYNARODOWY FESTIWAL
SZTUKI ULOTNEJ W UNIEJOWIE, 2019. FOT. J. RYLKE

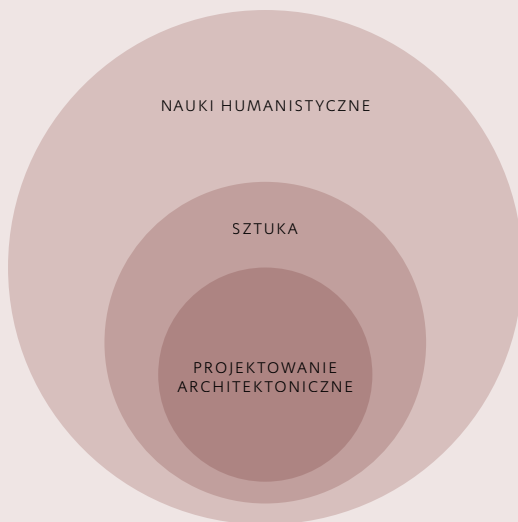
wizualnej, stopniowo ulegając, w wyniku aktywności zaangażowanych osób, instytucjonalizacji. Pojawiły się takie inicjatywy jak Stowarzyszenie Artystów Sztuk Innych (Przemysław Kwiek), Międzynarodowy Festiwal Sztuki Akcji INTERAKCJE w Piotrkowie Trybunalskim (Ryszard Piegza i Wiktor Gajda), Landart Festiwal (Jarosław Koziara), Festiwal Ogrodów w Bolestraszczykach (Narcyz Piórecki), Fundacja Sztuki Współczesnej IN SITU w Sokołowsku (Bożena Biskupska), Międzynarodowy Festiwal Sztuki Ulotnej w Uniejowie (Marek Sak). Sztuki konceptualne otworzyły na wyzwania współczesności świat nauki, natomiast sztuki środowiskowe i procesualne tworzą dzisiaj główne nurty odpowiadające na wyzwania współczesności związane ze zrównoważonym rozwojem środowiska życia człowieka. Niestety, nie znajduje to odzwierciedlenia w polskiej polityce wykorzystującej współczesne zdobycze sztuki.

Wyłączenie sztuki z nazwy i kompetencji Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz zastąpienie jej pojęciem dziedzictwa narodowego przesunęło perspektywę polityczną z zarządzania przyszłością na zarządzanie przeszłością w kompetencji tego ministerstwa. Taka zmiana według Karla Poppera może prowadzić do tworzenia zamkniętego historycystycznego społeczeństwa, niechętnego do adoptowania pochodzących z zewnątrz impulsów. W dedykacji do *Nędy historycyzmu* napisał: *Pamięci niezliczonych mężczyzn i kobiet, wszystkich wyznań, narodów i ras – ofiar faszystowskiej i komunistycznej wiary w Niezłomne Prawa Przeznaczenia Historycznego* [Popper 1999]. W efekcie w Polsce w podejściu do wyzwań wynikających z ocieplenia klimatu i globalizmu nie uwzględniono roli sztuki, która w polityce światowej ma istotne znaczenie. Sztuki konceptualne, środowiskowe i procesualne pozostają w Polsce na poziomie działań niewłączanych w obszary kreatywnej polityki środowiskowej, w krajach rozwiniętych zaś

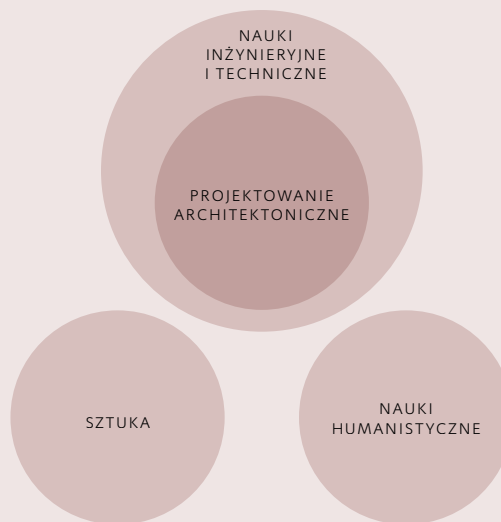
zostały włączone do tej polityki już nie tylko na poziomie poszczególnych państw, ale w sposób wręcz globalny.

MIEJSCE SZTUKI W OBSZARZE Kształtowania Współczesnego Środowiska Życia Człowieka

Na obszarze państw rozwiniętych od drugiej połowy XX wieku trwały intensywne działania w kierunku budowy nowych priorytetów, przede wszystkim przez zmianę kontekstów lokujących sztukę wobec pozostałych dyscyplin kształtujących nasze środowisko życia. Znalazło to oddźwięk w działaniach OECD Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju). Od bieżącego roku Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego wdraża dyscypliny naukowe postulowane przez OECD, do której Polska należy od 1996 roku [Working... 2007]. Przy wprowadzaniu tych dyscyplin niestety poczyniono istotne zmiany w ich zaszeregowaniu, przede wszystkim tych, które dotyczyły sztuki i działań związanych z kształtowaniem życia człowieka [Zależności... 2018]. W wyniku zmian systemu organizacji nauki rola sztuki została w Polsce cofnięta do stanu z pierwszej połowy XX wieku, kiedy obowiązywały priorytety budowy nowych wówczas form wyrazu. Tymczasem ogólny proces włączający sztukę do dyscyplin kształtujących współczesne środowisko życia wyglądał następująco. Światowa standaryzacja nauki z 1978 roku, wypracowana w ramach UNESCO [Recommendation... 1978], sytuowała architekturę w obrębie nauk technicznych. Sztuka była umieszczona w obrębie nauk humanistycznych, ale z obszaru nauki wyłączono badania wyprowadzone z korzeni artystycznych. Podobnie jak we wcześniejszej standaryzacji UNESCO, w podziale zaproponowanym przez OECD sztuka została umieszczona w obrębie nauk humanistycznych, czyli służy ludziom. W Polsce natomiast została wyodrębniona

↑ DZIEDZINY NAUKI I TECHNIKI WEDŁUG KLASYFIKACJI OECD, RYC. J. RYLKE

↑ DZIEDZINY NAUKI I TECHNIKI WEDŁUG KLASYFIKACJI POLSKIEJ, RYC. J. RYLKE

z rodziny nauk humanistycznych. Projektowanie architektoniczne (także projektowanie krajobrazu) zgodnie z zaleceniami OECD w krajach rozwiniętych przeniesiono z nauk technicznych w obręb sztuki, a szerzej w zakres nauk humanistycznych, służy więc budowie współczesnego środowiska człowieka. W Polsce umieszczono ją, jak poprzednio, w obrębie nauk technicznych i służy budowie infrastruktury inżynierskiej. Funkcjonuje jako narzędzie budowy technicznego otoczenia przemysłu i mieszkalnictwa.

Istotnym problemem współczesności jest kreatywne kształtowanie środowiska życia człowieka. Kreatywność jest zaś immanentną cechą sztuki. Oddzielenie sztuki od nauk humanistycznych powoduje, że nauki humanistyczne tracą wiele oddziaływań, które w innych krajach wpływają na ich kreatywność. To wyłączenie zostało zauważone przez wielu naukowców, którzy podkreślali wartość badań artystycznych dla świata nauki [Borgdorff, 2009]. Dlatego w obecnej klasyfikacji OECD nie ma już wyłączenia sztuki z procesów badawczych, umieszczono ją, razem z aspektem poznawczym, wśród nauk humanistycznych. Inaczej wygląda to w Polsce. Implementacja tego typu badań jest opóźniona nawet w stosunku do dokumentu UNESCO z 1978 roku. Sztuka nie tylko została wyłączona z nauk

humanistycznych, ale jako jedyna nie posiada określenia „dziedzina nauki”. Została nazwana „dziedziną sztuki”. Oznacza to, że w Polsce metodologia badań naukowych cofa się do okresu przed Karlem Popperem, który nie wyodrębnił sztuki z obszaru badań naukowych [Teske, 2012].

SZTUKA WOBEC OCIEPLENIA KLIMATU W POLSCE

Społeczność polskich artystów, ze względu na masowe przemieszczenia ludności w połowie XX wieku na większości obszaru kraju, była mentalnie i kulturowo przygotowana na wystąpienie zmian klimatycznych i globalizm. Kolejne fale polskiej awangardy drugiej połowy XX wieku, takie jak wrocławski sensybilizm, reagowały na zachodzące zmiany, ale nie znajdowało to oddźwięku w polityce kulturalnej państwa. Do końca lat 80., a praktycznie i później, obowiązywał w polskiej nauce marksizm, już 100 lat wcześniej uznany przez Poppera za błędną ideologię. Z nauki marksistowskiej wyeliminowano ponadto, jako sprzeczną z doktryną socrealizmu, historię i teorię sztuki współczesnej. W oficjalnej sztuce, chociaż formalnie socrealizm trwał w Polsce stosunkowo

krótko, oddano decyzje zachowawczym korporacjom artystycznym, kontrolując politykę kulturalną przez cenzurę i politykę personalną. Po 1989 roku korporacje artystyczne straciły na znaczeniu, a politykę kulturalną oddano we władanie samorządom i instytucjom pozarządowym, rezygnując z prowadzenia polityki w zakresie sztuki. Zetknięcie społeczności wychowanej w opresyjnym i zamkniętym systemie realnego komunizmu ze społeczeństwem otwartym, charakterystycznym dla świata starej Unii Europejskiej, spowodowało reakcję w postaci idealizowania okresu II Rzeczypospolitej i powrotu do charakterystycznego dla tego okresu poszukiwania rozwiązań technicznych w projektowaniu architektonicznym i formalnych w sztuce.

Donald Schön [1983] zauważył, że w okresach intensywnych zmian w życiu środowiskowym i społecznym dominują ludzie o kreatywnej konstrukcji psychicznej, którą nazwał postawą „refleksyjnego praktyka”. Kreatywność jest istotnym wyróżnikiem obszarów przypisanych sztuce. W innych okresach wystarcza postawa sprawnego rzemieślnika. Wyłączenie projektowania ze sztuki i sztuki z obszaru nauk humanistycznych powoduje społeczne zapóźnienie Polski w zakresie kultury, a w rezultacie braku w jej zrównoważonym rozwoju, szczególnie wobec zrównoważonego rozwoju w kontekście wyzwań klimatycznych i demograficznych. Poglądy, które stoją za takimi decyzjami, charakteryzują nie tylko świat polskiej polityki, ale również głęboko opóźniony cywilizacyjnie świat nauki i sztuki. Kiedy próbowałem podjąć badania nad wpływem powiązania projektowania architektonicznego, sztuki i nauk humanistycznych, stwierdzono w recenzjach, że umieszczenie projektowania architektonicznego w naukach technicznych, a nie w sztuce, oraz oddzielenie sztuki od nauk humanistycznych nie ma wpływu na rozwój tych dziedzin. ¶

LITERATURA

- Admin, 2013, *Zmiany temperatury w Europie Środkowej. Pogoda i klimat* (online), <https://blog.meteorodel.pl/zmiany-temperatury-w-europie-srodkowej-2/> (dostęp: 2.12.2019)
- Borgdorff H., 2009, *Artistic research within the fields of science* (online), https://www.pol.gu.se/digitalAssets/1322/1322679_artistic-research-within-the-fields-of-science.pdf (dostęp: 2.05.2019)
- Popper K.R., *Nędra historycyzmu*, PWN, Warszawa 1999
- Rekommendation Concerning the International Standardization of Statistics on Science and Technology 1978* [w:] *Records of the General Conference Twentieth Session Paris, 24 October to 28 November 1978 Volume I Resolutions*, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Paris 1979, s. 27
- Rylke J., *Land Art i sztuki pokrewne 1973–1991/and related art 1973–1991. Monografia*, Sztuka ogrodu. Sztuka krajobrazu, Warszawa 2014
- Rylke J., *Słownik sztuki krajobrazu* [w:] *Krajobraz XXI wieku*, red. J. Rylke, Sztuka ogrodu. Sztuka krajobrazu, Warszawa 2011, s. 49–53
- Rylke J., *Współczesne oblicze sarmatyzmu* [w:] *Sztuka jako inspiracja do działań*, red. M. Milecka, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie, Lublin 2017, s. 61–78
- Schön D.A., *The Reflective Practitioner. How Professionals Think in Action*, Basic Books 1983
- Teske J., *Metodologia nauk humanistycznych a filozofia nauki i sztuki Karla Poppera/The Methodology of the Humanities and Karl Popper's Philosophy of Science and Art*, „Studia Philosophica Wratislaviensia”, Supplementary Volume, English Edition 2012, s. 275–301
- Working Party of National Experts on Science and Technology Indicators. 2007, Revised Field of Science and Technology (Fos) Classification in the Frascati Manual*, Directorate For Science, Technology and Industry (online), <http://www.oecd.org/science/inno/38235147.pdf> (dostęp: 2.05.2019)
- Zależności między nową klasyfikacją dziedzin i dyscyplin a wcześniej obowiązującym wykazem i systematyką OECD*, 2018 (online), <https://konstytucjadlanauki.gov.pl/content/uploads/2018/09/nowy-podzia-dyscyplin-tabela.pdf> (dostęp: 2.05.2019)